

A katalógusgondozás elemzése

F A R A G Ó L Á S Z L Ó N É

Az OSZK Katalógizáló osztálya tervszerűen foglalkozik a munkateljesítmény normatíváival. Beszámoltunk a feldolgozó munka időelemzéséről* folytatott felmérésünkről. Annak idején elemeztük a címléírást és a szakozást, s jeleztük, hogy az elkészült cédulák felhasználása tekintetében, vagyis a katalógusszerkesztésnél a munka más jellegénél fogva más módszerű elemzésre kerül sor az 1968. év folyamán. A lefolytatott elemzés módszereiről és a tapasztalatokról számolunk be röviden.

A rendszeres katalógusgondozás igénye a legutóbbi időkig nem merült fel — állapítja meg *Haraszthy Gyula* tervtanulmányában. A katalógusok nagysága, komplexitása a főtényezők abban, hogy ma már nem elegendő cédulabeosztásról beszélnünk, a katalógusok szerkesztést igényelnek.

EGYSZERI IDŐELEMZÉSEK

A katalógusokkal kapcsolatban végzett munkák közül irányzámmal rendelkezőnk a cédulák előrendezésére és besorolására, *Az Országos Széchényi Könyvtárban alkalmazott munkanormák* c. 1968-as gyűjteményben a 6. pont foglalkozik részletesen e munkaterülettel. Az irányszámokban is kifejezésre jut, hogy már az egyik legalapvetőbb munkálat, a betűrendezés sem egyértelmű munkafolyamat, mert lehet mechanikus, csak az adott rendszőt figyelembe vevő vagy differenciált, az adott katalógus szerkesztési szabályai szerinti rendezés. Egyes esetekben a rendezési munkához kiegészítő feladatok csatlakoznak, pl. az azonos címléírások selejtezése és a kódjelek rávezetése, mint a központi katalógusok számára történő előrendezésnél. A különböző helyeken kidolgozott és alkalmazott irányszámok összevetése az adott művelet elemeire bontása nélkül nem járhat eredménnyel, állapítottuk meg a már említett időelemzésünk során. Önmagában soha sem vizsgálható, hogy az alkalmazott irányszám mögött milyen teljesítmény rejlik. Könyvtárunk munkanorma-gyűjteménye munkálataihoz — mivel a tervezetben közöltek tapasztalati normáinkkal nagyjából megegyeztek — csak kísérleti jellegű, egyszerű és egyszeri időméréseket folytattunk 1967 folyamán. Az így tapasztaltak a gyűjtemény újabb kiadásában már érvényesültek.

* *Bereczky László—Faragó Lászlóné: A feldolgozó munka időelemzése az OSZK Könyvfeldolgozó Osztályán = OSZK Évkönyv 1967. 302—315 l.*

Az elemzésekhez — melyeket más területeken is elvégeztek — az intézet rövid útmutatót adott ki. Eszerint nagyobb felkészülést nem igénylő, a napi gyakorlat ellenőrzését szolgáló időelemzéseket egy adott komplex munkafolyamatból egy-egy jelentős munkamozzanat kiemelésével kell elvégezni. Az egységnyi munkamozzanat időmérését négy alkalommal javasolta az útmutató lefolytatni, magára a munkára pedig azt a javaslatot tette, hogy több személy végezze. Az útmutatóban közöltek alapján mértük a cédulaelőrendezést és a cédula-beosztást.

A cédulaelőrendezés. 100-as csoport két személy mérése két alkalommal, összesen négyszer.

A betűrendbe sorolás katalógusunk szerkezeti szabályainak figyelembevételével folyt le, tehát nem mechanikus volt az előrendezés, hanem másod, harmad sorolást meghatározó elemekre tekintettel, csoportalkotási szabályaink szerint. Természetesen 100 cédula rendezése lényegesen egyszerűbb és gyorsabb, mint a mindennapi gyakorlatban előrendezendő nagyobb mennyiségé, ezért a kapott eredményt nem lehet beszorozni a cédulák számával és azt tekinteni normának. A másik tényező, amit figyelembe kellett vennünk az, hogy munkatársaink a mérést készséggel vállalták és „hajrászerűen” végezték. A nyert átlagunk 39 perc volt. A normagyűjtemény napi 800 céduláját 60 percre átszámítva ez többé-kevésbé reálisnak mondható.

A fent jelzett alkalommal ugyancsak időmérést folytattunk a nagyméretű *betűrendes katalógusba történő beosztásról*.

Az itt tapasztaltak adták az indítékot a részletesebb elemzéshez. Az egykori felmérést, az előrendezéshez hasonlóan, két személy két alkalommal végezte, a szolgálati és az olvasói katalógusba osztott be 100-100 cédulát.

A beosztás nem járt szerkesztéssel, a problémákat kiemelték, illetve a megoldásukra fordított időt levonták. A beosztandó cédulák között utalók nem szerepeltek. A normagyűjtemény szerint 400 cédula beosztására katalógusszerkesztéssel együtt 8 óra biztosítható, tehát 100 cédulára 120 perc jut. Kísérletünkben az átlag 100 cédulára 91 perc volt, de katalógusszerkesztés nélkül. A tervezett irányszámot így nem tekinthettük reálisnak, mert a katalógusszerkesztésre fennmaradó $120 - 91 = 29$ perc nem elegendő a munkaignyes feladat ellátására.

A KATALÓGUSSZERKESZTÉS ELEMZÉSÉNEK CÉLJA

A katalógusszerkesztésre irányszámot nem tudtunk adni, részben a munkafolyamat komplex és változó mozzanatai miatt, részben mert a megoldások egyediek és nem megisméltődőek. Ezért szükségesnek láttuk, hogy más oldalról közelítsük meg a munkafolyamatot:

- a katalógusszerkesztés főbb folyamatait és ezek munkamozzanatait,
- a főbb munkamozzanatok gyakoriságát és időigényét kell megállapítanunk,
- a folyamatok együttes időigényét és arányát a cédulabeosztáshoz viszonyítva szükséges rögzíteni.

Az elemzést két részben kívántuk lefolytatni. Az elemzés első fázisában az egyes ismétlődő eljárások megállapítása és jegyzékbe foglalása, az eljárás részletes leírása és munkamozzanatokra bontása volt a cél.

Az elemzés második részében az így megállapított munkamozzanatok alapján a beosztás során felmerülő szerkesztési problémák megoldásának idejét, a beosztott cédulák mennyiségét óhajtjuk mérni. Az elemzést két betűrendes nagy katalógusunk — a szolgálati és az olvasói — szerkesztésére alapoztuk.

Az elemzés első fázisának tervezésekor megállapítottuk, hogy eredeti célkitűzésünkön túl, módszerünk más vizsgálódásokra is alkalmas. Így a leggyakrabban ismétlődő munkamozzanatok elemzése sok esetben lehetőséget nyújtott arra, hogy az ismétlődő hibákat kiküszöböljük, s e hibákat a korábbi munkaállomáson (címleírás, rekonstrukciós állomás stb.) megelőzzük. Ez egyúttal betekintést enged az osztályon folyó munkafolyamatok és egyes munkaállomások közti összefüggésekbe és a hibák hatásmechanizmusába.

Az elemzés alkalmasnak mutatkozott arra is, hogy megvizsgáljuk a katalógusszerkesztés színvonalát, a katalógus rendszeres revíziójának szükségességét. Tervezett elemzésünkben így a hangsúly eltolódott az időmérésről, az irányszám kimunkálásáról a katalógusgondozás tartalmi kérdéseire és munkaszervezési problémáira. Ennek ellenére, illetve e mellett az eredeti célkitűzés, az időigény vizsgálat folytatásához is alapul szolgálhat.

Ezek után beszámolunk a tervezett elemzés ezen első fázisáról és eredményeiről, melyek véleményünk szerint általánosításra is alkalmasak. Az ennek alapján lefolytatandó második fázis, az időigények elemzése viszont már egyszerűbb, ismert és módszereiben újat nem nyújtó, így közérdeklődésre számot nem tarthat.

A Z E L E M Z É S M E N E T E

Az irodalom áttekintése után kidolgoztuk a számunkra alkalmas vizsgálati módszereket és kétféle módon vizsgáltuk a katalógusainkban folyó munkát.

Mennyiségi elemzés alapján a katalógusban vizsgáltuk az előforduló hibák mennyiségét és a hibák milyenségét, azt kívántuk megállapítani, hogy katalógusainkban kb. milyen százalékban maradnak bent a szerkesztés során hibák, hogyan viszonyul katalógusunk ebből a szempontból a „világszínvonalhoz”. A mennyiségi elemzést az új szolgálati katalógusunkban folytattuk, mivel e katalógusunk modern szerkesztési elvek alapján, az utolsó fél évtizedben épült a régi szolgálati katalógus rekonstrukciója alapján. A katalógus a vizsgált időszakban kb. 900 000 cédulát tartalmazott, mintavételünk 0,65%-os volt.

Szűrőpróbaszerűen a betűrend különböző részeiről 5900 cédulát néztünk át és vettünk revízió alá. Az 5900-ból 58 esetben találtunk hibát, azaz a hibaszázalék nem egészen 1% volt. A megoszlás fiókonként nem volt egyenletes: 0,4%-tól 1,65%-ig terjedt az előforduló hibák százaléka. A helytelen besorolásból, elosztásból eredő hibák nagy része a szerkesztésnél nem bukkanhatott ki, csak egy-egy egység, csoport átnézése alkalmával. A hibák fő forrása az azonos művek különböző kiadásainak más felfogású feldolgozásából adódott, névkiegészítések hiányából, névvariánsokból.

Azonos művek különböző felvételei	10
Névkiegészítések	8
Névvariánsok	10
Rendszó helytelen megadása	9
Helytelen sorolás	16
Egyéb	5
	58

A szakirodalom a nagyobb katalógusokban előforduló hibák arányát 1,5%-ra becsüli. A katalógus nagyságrendjétől, korától függően — a feldolgozás különböző rétegei miatt — ez a hibahatár magasabb is lehet.

Itt kell megjegyeznünk, hogy új szolgálati katalógusunk építésénél az egyes címléírások nem kerültek rekatalogizálásra. A rekonstrukció elsődlegesen az adott rendsző modernizálására irányult, formai változtatásokra ritkán került sor. Ez magyarázza, hogy a különböző felfogásban — a rendsző és a forma megválasztása tekintetében — készült címléírások (szerző vagy szerkesztő, gyűjtemény vagy sorozat, testületi szerző vagy szellemi közreadó stb.) csak a katalógus revíziója alkalmával kerülhetnek össze.

Minőségi elemzés. A szerkesztés közben előforduló problémák vizsgálatára és a problémák milyenségére vonatkozóan más eljárást alkalmaztunk. Mindkét betűrendes nagy katalógusunkban — szolgálati és olvasói — két héten keresztül kigyűjtöttük a besoroláshoz adódó valamennyi problémát. Részletesen le kellett írni a megoldáshoz alkalmazott eljárást is.

Az analízis menetét könnyítette, hogy az elemzéshez adrematárunk lehetővé tette a problémás címléírásról külön levonatokat készítését, az eredeti katalóguscédulákat pedig helyükre lehetett besorolni. Példák a kigyűjtésből:

- Formai hiba. Rosszul olvasható levonat. Tennivaló:
 - a) Olvashatatlan levonat esetén új cédula rendelése az adremaüzemtől. Jelzet, rendsző megadása, a szükséges példányszám kijelölése, aláhúzások megjelölése. Kiemelés melléklapi szinten.
 - b) Nem olvashatatlan levonatnál csak a rendsző és cím korrigálása kézzel.
- Tartalmi hiba. Keresztneven felvett szerzőnél a további rendhatározó elem nem egységes, vagy hiányos (főherceg — trónörökös), egyéb diszinktív meghatározás hiányzik, aminek következtében a besorolás nem egyértelmű.

Tennivaló:

Elvi döntés. Melléklapok kiemelése, rágépelés. Utalókészítés, figyelőcédula készítés.

A két katalógus különböző szerkezete, továbbá a szolgálati katalógus rekonstrukciója — és az itt történt változások lassúbb ütemű átvezetése az olvasói katalógusba — miatt a két katalógusban egymástól eltérő jellegű problémák adódtak és a mutatkozó hibák felszámolása is más eljárást igényelt.

Általában a szolgálati katalógusban a *címléírás* tartalmi problémái kerültek előtérbe, míg az olvasói katalógus ezek megoldásait rendszerint készen kapja. Az olvasói katalógusban a katalógus szerkezetéből, a még nem rekonstruált régi címléírások ütközéséből az új leírásokkal, utalókról és a történeti személynevek pontos kiutalásából adódik a szerkesztési problémák zöme.

K Ö V E T K E Z T E T É S E K

A szerkesztéssel kapcsolatos eljárásokat felmérésük alapján két fő csoportba oszthatjuk:

1. A katalógus állapotával összefüggő munkák. Ide tartoznak a formai hibák miatt lecsereendő kartonok, a használt, rongált kartonok lecserelése (új levonatok rendelése az adrémaüzemtől), csoportalkotás, további bontás, választólapok szerkesztése, fiók-címkék lecserelése. A katalógus bővítését nem soroljuk ide, mivel ez időszaki, esetenként sorrakerülő egyszeri munka.

2. Tartalmi problémák megoldása.

Az itt felmerülő problémákat két alcsoportra oszthatjuk:

- a) A katalógus szerkezetében mutatkozó hibák. Ide tartoznak a besorolási szabályzatból adódó nehézségek, sorrendi hibák, elosztás korrigálása, összetett nevek, utalások koordinálása;
- b) A címleírásból adódó következtelenségek, hibák. Névvariánsok, keresztnévkiegészítések hiánya, eltérő helyesírású címrendszavak, címleírásban mutatkozó szerkezeti eltérések (több kötetes művek, gyűjtemények, többes kiadások eltérő felfogású címleírása) és ezek minden következménye a melléklapok, sorozati főlapok, utalók szintjén.

Felmérésünkkel párhuzamosan — más indítékkal és szempontból — intézetvezetőségünk is vizsgálta a szolgálati katalógusnál folyó rekonstrukciós munkálatokat. „A vizsgálat” — a jegyzőkönyvben foglaltak szerint — „bár közvetve a rekonstrukció egészével foglalkozott, alapvetően mégis a munka termékének, magának a szolgálati katalógusnak részletekbe menő elemzését tekintette feladatának. Arra kívánt választ kapni, hogy

- a rekonstrukció során megvalósultak-e a munka megindításakor kitűzött célok, azaz megfelelt-e a katalógus a vele szemben támasztott követelményeknek;
- hol mutatkoznak esetleges egyenetlenségek a katalógus építésében, illetve szerkezetében és ezeket milyen módon lehetne kijavítani, kiküszöbölni.”

A felülvizsgálat témánkat közvetlenül érintő két megállapítását érdemes kiemelni:

1. A katalógus nagy részénél — 70–80%-ánál — a betűrendbesorolás nem okoz nehézséget. Az egyenetlenségek a fennmaradó 20–30%-nál mutatkoznak (uralkodói nevek, testületi szerző stb.), ezeken a helyeken adódhat eleve szétfutás (címleírási eltérés), illetve egyéni megoldások lehetősége.

2. Vitathatatlan, hogy egy milliós nagyságrendű katalógusnál, amelyen több munkatárs dolgozik, szükség van egy állandó szerkesztést magas szinten összehangoló, a kérdéseket az egész katalógus egységes szempontjából áttekinteni tudó revizor munkájára.

Az igen gondos és nagy szakmai tudással végzett tanulmányozáson alapuló felülvizsgálat részletes adatai megerősítették saját felmérésünk tapasztalatait. A kettő összegezése alapján vonjuk le következtetéseinket.

Elemzésünket szerény keretek között folytattuk és távolról sem tekintjük teljesnek. Kéthetes vizsgálat alatt természetesen nem minden katalógusszerkesz-

tési probléma fordult elő, de ahhoz elegendő adathoz jutottunk, hogy megállapíthassuk: *a katalógusszerkesztés nem normázható, igen igényes tartalmi és ehhez kapcsolódó technikai munkát követel.* Megállapításunkat természetesen csak saját katalógusainkra és a most folyó munkálatokra tehetjük, az általánosítás nem áll szándékunkban, mert a szerkesztés természetesen függ az adott katalógus állapótól, és attól, hogy a bekerülő cédulák mennyire egységes gyakorlat alapján, milyen munkafolyamat eredményeként jöttek létre.

A szerkesztés során kibukó munkaigényes hibajavítás csökkentésének megvannak a lehetőségei. A katalogizáló osztály egészének feladata ez, hozzáátéve, hogy a szerkesztés — munkánk természetéből adódóan — sohasem válhat egyszerű cédulabesorolássá.

A hibák felszámolása során adódó problémák viszonylag nagy részét — a kéthetes felmérés és a gyakorlat alapján megállapíthatjuk — a szerkesztők önállóan meg tudják oldani. Fennmarad azonban egy rész, amelynek felszámolásához a nagy gyakorlattal rendelkező címleíróknak kell döntenieik.

Megerősödött az az álláspontunk, hogy az előzetes behasonlítás nélkülözhetetlen a címleírás elkészítése előtt. A címleírásoknak a katalógushoz viszonyítva kell készülniök, tehát helyes, ha a címleíró a katalógusban előre látja a leírás környezetét, azt, hogy az elkészült cédula hová fog kerülni. Így biztosítható a címleírások egységes szemlélete, csökkennek az egyéni megoldásokból adódó címleírási variánsok. A hiányzó adatok egy jó része már a katalógusból megállapítható (névkiegészítések, névvariánsok, testületi név stb.), kevesebb további utánjárásra lesz szüksége a címleírónak és a névalakoknál is eleve biztosított az egységes használat. Az előzetes hasonlításnál, ha a címleíró újabb forma mellett dönt, gondoskodhat a meglevő korábbi forma megfelelő javíttatásáról; ez a munka nem terheli feleslegesen a szerkesztést, ugyanakkor erősödik a katalógus egysége.

Fokozottabban kell ügyelni arra is, hogy csak hibátlan, olvasható levonatok kerüljenek a katalógusba. Ennek érdekében intézkedtünk, hogy mind az adrémalevonó, mind a szerelő-irányító állomás ügyeljen a hibás, olvashatatlan levonatok forgalomból való kivonására.

Ugyancsak a szerelő-irányító gondos munkája szükséges a helyes rendszókiemeléshez (aláhúzáshoz), mivel a katalógusszerkesztés a már indikált utasítások végrehajtója, és ha az indikáció pontatlan, a szerkesztő munkáját nehezítjük.

Véleményünk szerint az elemzés eredményes volt: tudatosabbá tette munkánkat, jobban rávilágított az egyes munkaállomásokon folyó munka szerves összefüggésére, arra, hogy az egyik helyen lazábban végzett munka, hiba, a másik állomáson sokszorososan nagyobb gondot okoz. Az elemzés lehetőséget adott néhány ismétlődő probléma megelőzésére, megerősítette egyes munkaszervezeti intézkedésünk helyességét.

Megnyugtató választ kaptunk arra is, hogy a legfontosabb katalógusainkban a végzett munka színvonalas. Megmutatta továbbá, hogy mind a katalógusszerkesztéshez, mind a katalógus állandó revíziójához időt kell adnunk ahhoz, hogy a Nemzeti Könyvtár követelményeinek megfelelő katalógusok jöjjenek létre.*

* Köszönetet mondunk osztályunk munkatársainak, akik az elemzésben aktívan és segítőkészen vettek részt: *Bácz Kálmánné, Zilahy Tamásné, Velich Sándorné, Horváth Tiborné, Sándor Erzsébet*; és a felülvizsgálatban részt vevő kollégáimnak, különösen katalógusunkat nagy szakértelemmel átnező *Szabad Györgynének.*

IRODALOM

- Analysis of cataloguing operations and costs.* = *Austr. Libr. J.* 17. 1968. May, 136-137. p.
Fasana, P. J.—Fall, J. E.: Processing costs for science monographs in the Columbia University libraries. = *Libr. Res. Techn. Serv.* 11. 1967. 1. Winter, 97-114. p.
Goldhot, H.—Rettig, M.: A sample audit of cards. = *Libr. Res. Techn. Serv.* 2. 1958. 2. Fall, 287-291. p.
Grose, M. W.—Line, M. B.: On the construction and care of white elephants: some fundamental questions concerning the catalogue. = *Libr. Assoc. Rec.* 70. 1968. 1. Jan. 2-5. p.
Haraszthy Gyula: Az OSZK olvasói és szolgálati katalógusai. Tervtanulmány. I. r. Bp. 1964. Gépírat.
Jelentés a szolgálati betűrendes katalógus felülvizsgálatáról. (1968 szeptember-október.) Bp. 1969. 34 lap, mell. Gépírat.
Puget, A.: Catalogues: recherches récentes. = *Bull. Bibl. France.* 11. 1966. 6. 464-469. p.

Analysis of catalogue-maintenance

L. FARAGÓ

With the immense growth of the catalogues the simple filing became a complex task: nowadays the catalogue needs a construction, editing.

There are established performance-standards for pre-filing, sorting and for filing too, but we don't include in this standard the solving of problems, which occur during the filing-process, as the liquidation of inconsequences in entries and errors of order.

The usual methods of time- and work measurements were not applicable for our aims, because of the complex work-flow, the variable elements, owing to the fact, that the solution of a problem is always unique. Therefore we selected the following method:

- to establish the main details of the filing-process and its work-units,
- to establish the frequency and time-requirement of each work-unit,
- the total time requirements all of the work-units and their proportion to the filing process.

Besides the original aim of our analysis—to get a performance-standard—we hoped to get by the way of our analysis some view on the quality of our catalogues. In the course of the analysis this became of secondary importance because our method gave us an opportunity to recognise and to eliminate the recurrency of errors, to meet the trouble halfway. Though we got a clear picture of the relations of each operation and its place in the working process.

We carried out our analysis in two phases: 1. to establish the proper sequence of the work elements, listing and write down them in details; 2. to measure the quantity and the required time of problem-solving during the filing process.

We based our analysis parallel on two of our descriptive catalogues differing slightly in construction. According to the autor's opinion the first phase lends itself particularly well for generalization, the second one doesn't give in its methods any new results, so we can spare to publish it.

Quantitative data: our sampling of both the catalogues over 1 million cards, was 0,65%. We found, that the errors in the catalogues did not reach 1%, which is not bad. The main errors were: the same work didn't get the same entry; errors in the entry of a name: particularly compound surnames, the choice among differently used names, pseudonyms, initials and the fullest form; and errors in order, etc.

Qualitative data: During a two weeks period of the working process of the filing each one of the occuring errors was listed and classified.

Conclusions for the catalogue-maintenance:

In the course of the catalogue-maintenance the operations—in addition to the filing—can be divided in two groups:

1. Work in connection with the state of the catalogue. I.e. to change cards for formal grounds: to order instead of used, dirty cards new ones, to break down a group to subgroups, to construct new guiding cards etc.

2. Solution of essential problems

a) Errors in the construction of the catalogue. I.e. errors in order, compound surnames, coordination of cross-references, etc.

b) Errors owing to the cataloguing. I.e. choice among different names, divergency in the organisation of the description, headings for corporate bodies, etc.

One of the main results was, that it became compulsory to search the catalogue to verify each data before cataloguing. Our entries are made now related to the catalogue. The individual solutions of headings became less, a great deal of the missing data's could be ascertained from the catalogue. We are able to introduce some other measurements of minor importance, to facilitate the catalogue-maintenance and to get a better working organization.